

ATEŞTEN GÖMLEK'TE BATI EDEBİYATI WESTERN LITERATURE IN ATEŞTEN GÖMLEK

SEMİH ZEKA

Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
Asst. Prof. Dr., Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education
zekasemih@hotmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-2319-5229>

Atıf / Citation

Zeka, S. 2020. "Ateşten Gömlek'te Batı Edebiyatı". *Türkîyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - Journal of Turkish Researches Institute*. 68, (Mayıs-May 2020). 103-120

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü- *Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi- *Received Date* : 10.07.2019
Kabul Tarihi- *Accepted Date* : 11.05.2020
Yayın Tarihi- *Date Published* : 31.05.2020
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4230>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by iThenticate® programında bu makale taranmıştır.

Türkîyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi - *Journal of Turkish Researches Institute*
TAED-68, Mayıs - May 2020 Erzurum. ISSN 1300-9052 e-ISSN 2717-6851
www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

ATEŞTEN GÖMLEK'TE BATI EDEBİYATI WESTERN LITERATURE IN ATEŞTEN GÖMLEK

SEMİH ZEKA

Öz

Halide Edip Adıvar, 1893/1894 yılında başladığı Üsküdar Amerikan Kolej'inde Batı kültürüne ait değerleri öğrenme imkânı bulur. Böylece bir İngiliz, Fransız, Amerikalı ile Anadolu'lu bir Türk arasında evrensel insanî değerler bağlamında benzerlikleri görür ve eserlerine yansıtır. Bu eserlerden biri de Ateşten Gömlek'tir. Ateşten Gömlek'te Halide Edip, Batı edebiyatına ait kimi eserleri kullanır. Bu eserlerden biri, Henry Wadsworth Longfellow'un The Courtship of Miles Standish, and Other Poems adlı eseridir. Ateşten Gömlek'te Peyami'nin duygu durumunu Halide Edip, Longfellow'un bu eserindeki kişilerden hareketle açıklar. Tifo olduğu zaman Peyami'nin rüyada gördüğü kişi ise Henrik Ibsen'in Peer Gynt adlı eserindeki hayaletle benzetilir. Ayşe'nin ağız tasvir edilirken Oscar Wilde'nin ağız için yaptığı bir benzetme kullanılır. İhsan, Ayşe ve Milli Mücadele arasındaki bağlantı Andersen'in Teneke Asker'i (Kurşun Asker) ile gösterilir. Bunların yanında Milli Mücadele'deki şoförler boş zamanlarında Xiver de Montepin'in romanını okurlar. Batı edebiyatına ait bu eserlerden sadece söz etmekle kalmıyız. Bu eserlerdeki kişiler ve olaylar ile Ateşten Gömlek'te yer alan kişiler ve olaylar arasında benzerliklerin olduğu da görülür. Bu çalışmada sözü edilen Batılı yazarların eserleri ve bunların Ateşten Gömlek'e yansıtış şekli üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Halide Edip Adıvar, Batı Edebiyatı, Türk Romanı, Ateşten Gömlek

Abstract

Halide Edip Adıvar has the opportunity to learn the values of Western culture in the American College for Girls which she started in 1893/1894 in Üsküdar. Thus, she sees the similarities between a British, a French, an American and an Anatolian Turk in the context of universal human values and reflects them in her works. One of these works is Ateşten Gömlek. Halide Edip uses the works and concepts which belong to Western literature in Ateşten Gömlek. One of these works is Henry Wadsworth Longfellow's The Courtship of Miles Standish, and Other Poems. In Ateşten Gömlek, Halide Edip explains the emotion of Peyami by using the characters in Longfellow's work. The person who Peyami saw in the dream when he was typhoid is likened to the ghost in Henrik Ibsen's Peer Gynt. The mouth of Ayşe is depicted using an analogy made by Oscar Wilde for the mouth. The link between İhsan, Ayşe and the National Struggle is indicated by Andersen's Tin Soldier. In addition, the drivers in the National Struggle read the novels of Xiver de Montepin in their spare time. These works belonging to Western literature are not only mentioned, but there are also similarities between the people and events in these works and the people and events taking place in Ateşten Gömlek. In this study the works of the Western writers mentioned above and the way they are reflected to Ateşten Gömlek are examined.

Key Words: Halide Edip Adıvar, Western Literature, Turkish Novel, Ateşten Gömlek

Structured Abstract

Halide Edip was born in İstanbul in 1884 as the daughter of a wealthy family. Halide Edip who graduated from the American College for Girls in 1901 knows Western literature closely due to the social environment in which she lives and the education she receives. However, she is careful and conservative in the face of the values of the Turkish society she is in. One of the most known novels of Halide Edip is Ateşten Gömlek. This novel, published in the newspaper called İkdam for the first time, was published as a book in 1923. Halide Edip translated this work into English in 1924 under the name "The Shirt of Flame" (Enginiin 2012: 93-94). She reflects her knowledge of Western literature to her novel, Ateşten Gömlek, which tells about the Turkish National Struggle. In this novel, she includes many works of Western literature.

One of the works of Western literature that Halide Edip included in Ateşten Gömlek is Xavier de Montepin's novel called The Bread Peddler. It is noticed that the drivers in the National Struggle in Ateşten Gömlek have read this novel of Montepin. Apart from that, there is a similarity between the people of these two novels. Madame Lison / Jeanne Fortier and her daughter Lucie in The Bread Peddler and Ayşe in Ateşten Gömlek are women who face their problems without any hint of self-pity, defend their rights and live on their own. At the same time, there is a similarity between these three women in terms of the people and the location they sheltered in, the disease that Madame Lison / Jeanne Fortier and Peyami had and the way they got rid of it.

Peyami loves Ayşe in Ateşten Gömlek which narrates the Turkish National Struggle; however, he thinks that he will not be loved by Ayşe because he is not a good soldier. According to him, İhsan who is physically and spiritually strong, is more suitable for Ayşe. Therefore, he tries to get Ayşe and İhsan closer. At this point, Halide Edip refers to Henry Wadsworth Longfellow's narrative poem called The Courtship of Miles Standish through Peyami's words. A situation that is similar to the love affair between Peyami, İhsan and Ayşe is seen between John Alden, Priscilla and Miles Standish in Longfellow's poem. Because John Alden tries to express the love of Captain Miles Standish to Priscilla.

Halide Edip presents the similarity between Mister Cook, one of Ateşten Gömlek's people, and Peer Gynt who is the main character of Henrik Ibsen's play called Peer Gynt. First of all, this similarity takes place in the context of Peyami's dream. The play called Peer Gynt is composed of two intertwined narrative of reality and dream. In this play, Ibsen narrates the life of a child named Peer Gynt adorned with dreams. Peyami who caught typhoid and lost consciousness sees Mr. Cook's eyes firing like the vision at Peer Gynt in his dream. However, the similarity between Mister Cook and Peer Gynt exists outside the context of the dream. Because the colonial aspects of Mister Cook and Peer Gynt and their expectations from other people are similar. Peer Gynt is a person who believes that all great and beautiful works in the world belongs to him, who thinks of nothing but increasing his wealth, prefers to please himself and leaves those who love him. With these features, he represents Western colonialism. On the other side, Mr. Cook is someone who waits for the Turks to take refuge in the forgiveness of Britain, who does not see Turkish blood and English blood equal, and wants Turks to be attached to them. With these features, he is the new version of Peer Gynt in the 20th century.

While Halide Edip depicts Ayşe through Peyami's eyes, she includes an analogy between Ayşe and Salome who is main character of the play of Oscar Wilde called Salome. When Peyami sees Ayşe's mouth, he remembers Salome's depiction of John the Baptist's mouth. It is noticed that the relationship between Ateşten Gömlek and Salome is not limited to just an analogy. There are many similarities between these two works. First, there is a similarity between the two works in the context of Salome's love for John the Baptist and Ayşe's love for İzmir / The occupied country. Secondly Ayşe and Salome are in a position that they are able to choose one of the men. But they are not chosen by men. Except those, other similarities of Ateşten Gömlek and Salome can be listed as follows. Salome finds peace outside the feast hall; Ayşe finds peace in Anatolia. Salome and Ayşe cannot be guided by others. Salome and Ayşe have a lethal effect on men.

In Ateşten Gümlek, İhsan is in love with Ayşe; but he cannot express this feeling clearly to her. Halide Edip narrates this situation of İhsan by using Andersen's fairy tale named "The Steadfast Tin Soldier". İhsan is a soldier and does not reveal his love to Ayşe like Andersen's Tin Soldier who does not reveal his love to the paper ballerina. Tin Soldier shows his love by turning into a heart in fire. İhsan shows his love to Ayşe by dying for İzmir, too. Ayşe who is a cultured daughter of a rich family is likened to the paper ballerina whom Tin Soldier is in love with. Because the paper ballerina is the symbol of a more distinguished social environment than other dolls as a ballerina.

As a result, it can be said that Halide Edip reflects her knowledge of Western literature to Ateşten Gümlek. Although this reflection seems to be just a simple touch, when the mentioned Western works are examined, it is seen that there is a wider relation between their people and events and the people and events of Ateşten Gümlek. This is an indication that Halide Edip has captured universal features while dealing with a national issue.

Giriş

İstanbul'da 1884 yılında zengin bir ailenin kızı olarak dünyaya gelen Halide Edip Adıvar, Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nden 1901 yılında mezun olur. 1918-1919 döneminde İstanbul Darülfünun'unda Batı edebiyatı dersi verdiği gibi ilk Türk kadın profesörü olur. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine Fatih ve Sultanahmet mitinglerinde İstanbul halkını bilinçlendiren Halide Edip, Milli Mücadele'de fiilen yer alır ve Sakarya ve Dumlupınar Muharebelerinde bulunur. Asker arasında "Halide Onbaşı" olarak bilinen Halide Edip, 1924 yılından sonra Sorbonne, Cambridge ve Oxford Üniversitelerinde dersler verir, Amerikan ve Hindistan üniversitelerinde görev alır. 1939'dan 1950 yılına kadar İstanbul üniversitesinde İngiliz dili ve edebiyatı profesörü olarak görev yapar. 1950-1954 döneminde milletvekilliği görevinde bulunur (Kabaklı 1997: 679-680).

"Avrupalı aydın kadın tipinin somut bir örneği olan Halide Edib" (Kaplan 2009: 406), Doğu'yu temsil eden kültürü ve örfü ailesinden alırken gerek İngiliz ve Amerikan eğitiminin etkisi gerekse öğretmenleri ve sosyal çevresi onun fikir dünyasını şekillendiren unsurlar olur (Enginün 1995:43). Halide Edip, ilk eserlerinde özellikle kadının Osmanlı toplumundaki yerine değinir. Milli Mücadele'nin içinde fiilen bulunmasının da etkisiyle eserlerinde ülkenin kalkınmasını birincil gaye edinir ve halkın her kesiminden insanını romanlarında anlatır (Gündüz 2011: 411).

"İngiliz edebiyatını okulda muntazam bir eğitim ve öğrenim sonucu tanıyan ilk Türk yazarı Halide Edib'dir. Halide Edib'in bilhassa ilk eserlerinde okuduğu yabancı yazarların tesiri sezilir" (Enginün 1999: 123). Bununla birlikte onun değerler karşısında dikkatli ve muhafazakâr bir tutum sergilediği kabul edilir (Tanpınar 2016: 109). O, Batı kültür ve medeniyeti karşısında aşâğılık duygusuna kapılmaz. Halide Edip, Doğu ve Batı medeniyetine özgü birikimiyle "insanlar arasında sıkı benzerlikler bulur ve bunu, gördüklerine dayanarak anlatır." (Kabaklı 1997: 683). Bu çalışmada Halide Edip Adıvar'ın Batı edebiyatına dair unsurları Türklerin var olma mücadelesini anlattığı *Ateşten Gömlek* adlı eserinde nasıl kullandığı ele alınmıştır.

1. Xavier de Montepin ve *Ekmekçi Kadın* Adlı Romanı

1823 yılında Fransa'da dünyaya gelen Xavier de Montepin, romanları ve halk dramlarıyla tanınır. Başlıca eserleri, *Landsknecht Şövalyeleri*, *Eski Zamanın Zevk Düşkünleri*, *Bir Elde Üç Kız*, *Palais-Royal İncisi*, *Ekmekçi Kadın*, *Aşk Hırsız*, *Sokak Şarkıcısı* 'dır (Meydan Larousse 1972: 914). Xavier de Montepin'in Milli Mücadele öncesi Türkçeye çevrilen bazı eserleri ise şu şekilde sıralanabilir: *Musavver Paris Batakhaneleri* (1881), *Ekmekçi Kadın* (1888), *Çingene Kızı* (1889), *Paris Faciaları* (1890), *Gece Kraliçesi* (1891), *13 Numaralı Arabanın zeyli*, *Jan Jödi* (1891), *Canbaz Kızları* (1905), *Alis'in Aşkı* (1914).

Ateşten Gömlek adlı romanda Halide Edip, Xavier de Montepin'in romanının Anadolu'da Milli Mücadele'yi devam ettiren Türk askerleri arasında bilindiğine ve topluca okunduğuna değinir. Müdafaa-i Milliye'de evraklar arasında görevini yerine getirirken Peyami'nin isteği, cephede görev almaktır. Bir gün amiri, Rumca ve fotoğrafı bilmesi dolayısıyla Peyami'nin Garp Cephesi'ne gönderileceğini bildirir. Ankara istasyonundan hareket eden Peyami, Garp Cephesi karargâhına ulaşır. Burada çadırın yanında şoförlerin

ikamet ettiği bir yerden söz eden Peyami, şoförlerin uyumadıkları ve kumandan taşımadıkları vakitlerde Xavier de Montepin'in romanlarını okuduklarını belirtir:

"Şoförler uyumadıkları ve kumandan taşımadıkları zamanlar Xavier de Montepin'in romanlarını okuyorlar. Her zaman bir ses ilân ediyor:

-Gelin be! Roman başlıyor!

Sonra:

'Mâsum kız, çeşmân-ı kebudunu melekâne bir edâ ile Arman'a ref ederek dilhiraş bir sada ile kelâma ağaz etti.' diye devam ediyor. Bazan şarkı söylüyorlar. Bazan taklit yapıyorlar. Bu keyifli günleri, hepsi tehlike karşısında Anadolu kardeşleri gibi sabit ve lâkayt, fakat İstanbul'un şuh, müstehzî sesiyle hayata gülüyorlar.(...)"

(Adıvar 1997:152).

Montepin'in *Ekmekçi Kadın* isimli romanında, kocasının öldüğü fabrikada bekleşi olarak çalışan ancak Jak Garud (Amerika'ya kaçtıktan sonra adını Pol Harman olarak değiştirir) adındaki ustabaşının patronunu öldürüp Amerika'ya kaçması ile cinayet suçunun üzerine kaldığı Jan Fortiye'nin tesadüfler sonucunda kızı ve oğluna kavuşması ile suçsuzluğunun anlaşılması süreci anlatılır. *Ekmekçi Kadın* romanının varlığı *Ateşten Gömlek*'te yukarıdaki birkaç satırla sınırlı değildir. *Ekmekçi Kadın* romanının kişilerinden Jan Fortiye ile kızı Lüsi ve romanda geçen olaylar ile *Ateşten Gömlek*'in Ayşe'si ve olayları arasında benzerlikler söz konusudur. *Ekmekçi Kadın* adlı romanda Madam Jan Fortiye, kocası çalıştığı fabrikada meydana gelen patlamada ölmüş dul bir kadındır. Ayşe de kocası İzmir'in işgali sırasında Yunan askerleri tarafından öldürüldüğü için dul bir kadındır.

Madam Jan Fortiye'nin bir özelliği kendisini acındırmaya yanaşmamasıdır. Madam Jan Fortiye, Venson adındaki bir işçinin fabrikadan çıkmasına izin vermesi ve yasak olmasına karşın fabrikaya gaz getirmesi dolayısıyla fabrikanın patronu tarafından işten çıkarılır. Ustabaşı Jak Garud, ona kendisini patrona acındırmasını tavsiye edince aralarında şu şekilde bir konuşma geçer:

"Lüzum yok artık Mösyö Garud, kararım karardır. Ben gidiyorum.

-Ciddi mi söylüyorsunuz?

-Pek ciddi. (...)

-Bunun imkansız olduğunu biliyorsunuz. Yarın patrona yalvarırım.

-Sizi bundan menederim.

-Ama bu kendinizi sefaletle atmaktır.

-Ne yapalım, Allah kerimdir. Çalıştır, sefaletten kurtulurum"

(Montepin 1969: 30).

Jak Garud, öldürdüğü patronunun parasına evlendiği kadının parasını da eklemek suretiyle ve Pol Harman olarak değiştirdiği ismiyle Amerika'da zenginleşir. Bir süre sonra eşi ölür, verem hastası kızı Mari'nin ısrarıyla Fransa'ya döner. Kimliğini değiştirdiği için Fransa'da kendini gizler. Tesadüfler neticesinde Jak Garud'un kızı Mari, Jan Fortiye'nin kızı Lüsi'nin nişanlısı Lüsiyen'e âşık olur. Bundan dolayı Mari ile Lüsi arasında bir rekabet doğar. Bir gün Mari, Lüsi'nin çalıştığı Madam Ogüstin'in dükkânına gelir, maksadı elbise diktirmektir. Söz Lüsi'den açılınca Mari, onun adının anılmasını istemez. Bu sırada Lüsi içeri girer; konuşulanları duymuştur. Bu noktada Lüsi'nin Mari'ye hitabı dikkat çekicidir:

“Affedersiniz madam; yanınıza girmek için gelmişim. Kapının arkasında duruyordum. Konuşmanıza tesadüfen şahit oldum. Duygularım galeyana geldi. Beni tahkir ediyorlar; hakkımdaki emniyetinizi şüpheye çeviriyorlar. Namusuma el uzatanlar, şimdi ekmeğimle de oynamak istiyorlar. Kendimi savunma zorundayım. Matmazelden rica ediniz; beni evlerinde görmek istemeyişlerinin sebebini karşımda söylesinler”

(Montepin 1969: 239).

Mari, Lüsi'nin işvereni Madam Ogüstin'e dönerek mağazasında tahkir edildiğini ifade edince Lüsi açık konuşmasını istemenin hakaret olmadığını belirtir. Mari, orayı terk etmeye davranınca onun önünü kesen Lüsi, Mari'nin bir hafta önce evine geldiğini, Paris'i ve hatta ülkeyi terk etmesini istediğini, bunun için para teklif ettiğini çünkü nişanlısına göz koyduğunu ifade eder. Mari ise Madam Ogüstin'i Lüsi'yi kovmadığı takdirde onun hakaretlerine ortak olmakla tehdit eder. Bunun üzerine Madam Ogüstin, Lüsi'yi işten çıkarır. Lüsi'nin tavrı bu noktada şu şekildedir: *“Memnun oldunuz; sevgilimi elimden aldıktan başka, ekmeğime de mâni oldunuz. Bununla sevinebilirsiniz. Fakat büyük Tanrı, size lâıyk olduğunuz cezayı verecektir. Size gelince madam; bana karşı pek zalim ve haksız davrandınız. Buna hiç de müstahak değildim. Fakat bu zalim hareketinizi de hoş görüyorum”* (Montepin 1969: 240).

Madam Jan Fortiye ve kızı Lüsi, haklı oldukları durumlarda kendilerini acındırmayan aksine haklarını savunan insanlardır. Bunun sonucu işinden olmak, sefaletle düşmek dahi olsa bildiklerinden geri durmazlar. Hatta romanda diğer roman kişileri de bu duruşu “azamet” kelimesi ile ifade ederler. Jan Fortiye için alışveriş yaptığı bakkalın sahibesi şu şekilde konuşur: *“İyi kadın, tecrübeli ve namuslu... diye söylendi; hâlâ kocasının ölümüne üzülüyor. Fakat biraz azametlice gibi”* (Montepin 1969: 10).

Ateşten Gömlek adlı romanda Ayşe, Jan Fortiye ve Lüsi gibi kendini acındırmayan, hakkını savunan ve bu uğurda zor durumda kalacak olsa da bildiğinden şaşmayan bir özellik sergiler. Salime Hanım, İngiliz muhabiri Mr. Cook'u Peyami'nin evine getirip Ayşe'nin durumunu ona göstermek ister. Amacı Yunan askerlerinin acımasızlığını göstererek kendilerini bu İngiliz'e acındırmaktır. Ayşe ise başkasının kendisine acımasını istemediğini “Ben siyasiyyat bilmem, hanımefendi; fakat bana kimsenin acıdığını istemiyorum” (Adıvar 1997: 35) sözü ile ifade eder.

Ayşe ile konuşmasından iki gün sonra Salime Hanım, Mr. Cook ile Peyami'nin evine gelir. Burada Mr. Cook, kendilerinin İttihatçı olmadığını söyleyen Haşmet Bey'e çıkışarak harp ilan edildiğinde nerede olduklarını sorar. Ayrıca Mr. Cook, İngiliz esirlerine neden kötü davranıldığını, Ermenilerin neden öldürüldüğünü ve *“İngiliz gibi büyük bir millete”* (Adıvar 1997: 37) neden karşı çıkıldığını, İngilizlerin parasını, zamanını, kanını neden israf ettiklerini sorduktan sonra İngiltere'nin Türkleri hiçbir zaman affetmeyeceğini belirtir. En sonunda Mr. Cook, Çanakkale Cephesi'nde öldürülen altmış bin İngiliz kanını dile getirip İngiltere'nin ancak *“samimi bir nedamet”* (Adıvar 1997: 38) gösterilirse Türkleri affedebileceğini ifade eder. Bunun üzerine Ayşe devreye girer ve *“İngilizler aflarını talep edenlere versinler Mösyö, affı zalimler değil, mazlumlar verir. Çanakkale'de dövüşürken ne asi, ne esirdik. Namuslu bir millet gibi dövüştük, öldük, öldürdük. Ne zamandan beri ve hangi milletle harp edilir de mağlup olduğun zaman ona katil denilir?”* (Adıvar 1997: 38) der.

İngiliz kanı ile Türk kanının bir olmadığını ifade eden Mr. Cook'a Ayşe, mikroskop altında Türk ve İngiliz kanını görmediğini ama Türk kanının ateş gibi sıcak ve kırmızı olduğunu söyler. Mr. Cook yine Türklerin kendilerini İngilizlere affettirmek zorunda olduğunu vurgulayınca Ayşe, asıl İngilizlerin Türklerden af dilemesi gerektiğini belirtir. Çünkü İngiltere'nin Türklere silah bıraktırdıktan sonra hırsızları ve katilleri Türk ülkesine gönderdiğini, onların da İzmir'i kan ve alev içinde bıraktığını ifade eder. Ayşe'nin vermiş olduğu karşılık üzerine Mr. Cook, yanında Salime Hanım olduğu halde "Bu gün bana İzmir kızını dinlettiniz, teşekkür ederim" (Adivar 1997: 40) diyerek oradan uzaklaşır. Bu olaydan sonra Salime Hanım ve kocasının dostları Peyami ve annesi ile ilişkilerini keser. Peyami'nin annesi evlerinin İngilizler tarafından gözetlendiğinden ve oğlunun Malta'ya sürgün edilmesinden korkarak Ayşe'nin yanlarından ayrılmasını ister ki en sonunda Ayşe onlardan ayrılır ve İstanbul'da yalnız yaşamaya başlar.

Jan Fortiye, ayakları üzerinde durabilecek bir kadındır. Onun bu özelliği hapisneden kaçtıktan sonraki süreçte daha açık görülür. Karlı ve soğuk bir kış günü hapisneden kaçan Jan Fortiye, öncelikle bir kadına sorarak tren istasyonunun yerini öğrenir. Bir elbiseci dükkânına girerek fakir bir kadın için elbise ister. Bu elbiseleri giyerek tarlada çalışan bir işçi kadına benzer. Trene binip Paris'e doğru giden Jan Fortiye, istasyonlarda aranacağını bildiği için ikinci istasyonda iner ve yoluna yürüyerek devam eder. Oğlunu bıraktığı papazın bulunduğu Şevri köyüne gider. Oğlu ile ilgili istediği bilgiyi elde edemeyince Paris'e döner ve bir otelde kalır. Bu sefer kızını araştırır ama ona dair bilgiye ulaşamaz ve tekrar Paris'e döner. Paris'te bir oda kiralayıp yerleşen Jan Fortiye, bir ekmekçinin yanında ekmek dağıtıcısı olarak çalışmaya başlarken adını Lizon olarak değiştirir. Yazar onun dikiş dikme yeteneğini de "*dikişçilik yapabiliirdi.*" (Montepin 1969: 105) ifadesi ile belirtir. Jan Fortiye'nin kızı Lüsi ise yetimhaneden çıktıktan sonra Paris'te bir evin altıncı katındaki bir odada Madam Ogüstün adında bir terzinin yanında çalışmaya başlar

Ayşe, Mr. Cook'a Türklerin affedilen değil affeden konumunda olduğunu söyledikten sonra Peyami'nin annesi evlerinin İngilizler tarafından gözetlenmesinden ve oğlunun Malta'ya sürülmesinden endişelenir ve Ayşe'nin evinden ayrılmasını ister. Ayşe de Gedikpaşa'da iki odalı bir eve taşınır. Peyami, Ayşe'yi bu evde ziyaret eder. Onun en fazla dikkatini Ayşe'nin "tarz-ı hayat"ı çeker. Evinde yalnız oturan Ayşe, Peyami tarafından şu şekilde anlatılır: "*Elinde daima bir dantel veyahut dikiş, çalışıyor. Elindeki parayı İzmir'e ait addettiği için hayatının büyük bir kısmını ders vermekle, dantel yapıp satmakla çıkarıyor*" (Adivar 1997: 45). Ayşe de Jan Fortiye gibi kimliğini değiştirir. Ders verdiği evlerde Ayşe, kocası Dünya Savaşı'nda şehit düşmüş dul kadın olarak bilinir. Aynı zamanda basit ve sessiz yaşantısı da onu dikkatlerden uzak tutar.

Ustabaşı Jak Garud, fabrikanın sahibi Mösyö Lâbrü'yü öldürüp fabrikayı ateşe verir. Suçun üzerine kalacağını anlayınca Jan Fortiye oradan kaçır. "*Gündüzleri görünmekten çekindiği için geceleri yol yürüyor ve gittikçe takatten düşüyordu*" (Montepin 1969: 50) şeklinde anlatılan bu yolculuk sonunda Jan Fortiye, bir köye ulaşır. Burada papazın evini sorar ve oraya gider. Papazın evi şu şekilde anlatılır: "*Bu ev eskiceydi, fakat ağaçlar arasında zarif bir yuvayı andırıyordu. İki kadın üstünde bir de güvercinliği vardı. Etrafı demir parmaklıkla çevrili bahçesinde çiçekler, saksılar görünüyordu.*" (Montepin 1969: 50). Bu evdeki papaz Feliks Lojiye, yirmi yıldan beri söz konusu köyde bulunan güler yüzlü, doğruluktan şaşmayan, köylüler hatta dönemin dine mesafeli insanları tarafından dahi sevilen

birdir. Papaz Feliks Lojiye aynı zamanda altmış yaşlarında kocası ölmüş ve kimsesiz kız kardeşi ile birlikte yaşar.

Madam Jan Fortiye'yi tanımayan papaz ve kız kardeşi ve hatta yanlarında bulunan Etiyen adındaki genç ressam, ona ve oğluna çok iyi davranırlar. Papaz ve yanındakiler okudukları gazetede ertesi gün gördükleri resimden Jan Fortiye'nin bir kaçak olduğunu öğrenmelerine karşın onu güvenlik görevlilerine vermeyi düşünmez. *“Ben veremem, zabıta arasın bulsun”* (Montepin 1969: 55) diyen papaz, Jan Fortiye ile konuştuğundan sonra onun suçlu olmadığına ikna olur. Jan Fortiye, yerini bulan görevlilerle giderken çocuğunu bu papazın yanında bırakır. Papaz ise Jan Fortiye'ye çocuğu için endişe etmemesini ister: *“Kanundan korkmayınız ve çocuğunuzu düşünmeyiniz. Onu burada ben muhafaza edeceğim. Tanrıdan ümit kesilmez”* (Montepin 1969: 57-58).

Ayşe, Gedikpaşa'da tek başına yaşarken evine İngiliz askerlerince el konulur. Evinden hiçbir şeyini almadan çıkmak zorunda kalan Ayşe, yolda karşılaştığı genç bir kadının -onun da evine el konulmuştur ve kocası Anadolu'ya geçmiştir- amcasının yanına gitmesine yardımcı olur. Doğancılar Meydanı'nda mülazım Seyfi ile karşılaşan ve *“tutunacak bir yerim yoktu”* (Adıvar 1997: 60) diyen Ayşe, *“üçra bir yerde”* (Adıvar 1997: 60) olan Seyfi'nin evine gider. Ayşe mektubunda bu evi Peyami'ye şu şekilde anlatır. *“Mezarlıklara yakın bir yer. Siyah servilerin gölgesinde sarı tahta bir eve girdik. Kapının ipini yukarıdan makara ile bir el çekti. Toprak bir avlu, tıkr tıkr üzerinden yürünen uzamış bir tahta. İki odalı, bir sofalı bir ev”* (Adıvar 1997: 60-61). Seyfi'nin evindeki insanları Ayşe yine aynı mektupta şu şekilde anlatır:

*“(…) Sahibinin, ağzı sakızlı, yüreği elmas gibi parlak, fedakâr bir genç karısı, başörtüsü temiz, iyi bir anası var. Dün geceyi nine ile beraber Seyfi'nin odasının karşısındaki odada geçirdim, nineye bütün İzmir'in derdini ve benim derdimi anlattım. Öyle derin derin ağladı ki karşıdaki evliyaların, ölümlerin hepsinin gazabını İngilizlerin üzerine tahrik için sabaha kadar namaz kıldı. Elinde tesbih:
-Allahım, sen küffarı hâk sâr eyle, diye dua ediyordu”*

(Adıvar 1997: 61).

Ekmekçi Kadın adlı romanda Jan Fortiye'nin kalacak bir yeri olmadığı durumda sığındığı evin sahibi Papaz Feliks Lojiye'nin mesleği dolayısıyla dini yönü ön plandadır. Bunun yanında o ve evindekiler o zamana kadar tanımadıkları Jan Fortiye'yi samimiyetle karşıladıkları gibi onun masumiyetine de inanırlar ve ona destek olurlar. *Ateşten Gömlek* romanında da Ayşe kalacak bir yeri olmadığı anda Seyfi'nin evine sığınır. Seyfi ve ailesi Ayşe'yi bütün samimiyetleri ile karşıladıkları gibi onun acısına özellikle Seyfi'nin annesi ortak olur. Seyfi'nin annesi aynı zamanda evin manevi yönünü de temsil eder. Dolayısıyla Jan Fortiye ve Ayşe'nin kalacak bir yerlerinin olmaması, hiç tanımadıkları bir eve sığınmaları, burada sıcak karşılaşmaları, dertlerine ortak olacak insanların varlığı ve sığındıkları evin manevi yönünün ön planda olması bakımından *Ekmekçi Kadın* ile *Ateşten Gömlek* arasında benzerliği olduğu görülür.

Jan Fortiye, gece bekçiliği yaptığı fabrikanın sahibi Mösyö Lâbrü'yü öldürüp fabrikayı ateşe vermekten mahkemece suçlu bulunduktan sonra humma geçirir. *“Jan Fortiye'ye gelince, kadıncağız tamam bir ay şiddetli bir humma ile savaştı. İştizmez, görmez,*

anlamaz bir hale geldi” (Montepin 1969: 76-77) diyen yazar, Jan Fortiye'nin Paris'in Alman askerleri tarafından muhasarası sırasında patlayan bir bombayla hafızasına yeniden kavuştuğunu belirtir. Ama Jan Fortiye bu arada dokuz yıl kendini bilmez vaziyette yaşamıştır. Bu duruma benzer bir durum *Ateşten Gömlek* adlı romanda da gerçekleşir. Peyami, sabah kırk derece ateşle uyanır. Bir süre sonra Peyami yakalandığı tifonun etkisi ile bilincini kaybeder. Bunu o, şu şekilde ifade eder: “*İrademi, benliğimi hararetim aldıktan sonra ne oldu, bilmiyorum*” (Adıvar 1997: 53). Bunun yanında bir ilginç benzerlik ise, Peyami'nin bu kendinden geçmiş vaziyette rüyasında gördüklerinin Jan Fortiye'nin kendine gelmesini sağlayan düşman toplarının patlamasına benzemesidir. Çünkü rüyasında Peyami, bir uçağın üzerinde uçtuğunu ve kendisinin üzerinde bir İngiliz uçağının onun tam karnının ortasına bir bomba atmaya çalıştığını ifade eder: “*Fakat uçtuğum tayyarenin üstündeki boşlukta bir İngiliz tayyare filosu dolaşıyor ve tam karnımın üstüne bir bomba atmaya çalışıyordu. Havada tarrâkalar oluyor*” (Adıvar 1997: 53).

Sonuçta Montepin ve onun eseri yüzeysel olarak *Ateşten Gömlek*'te yer almaz. *Ekmekçi Kadın* ile *Ateşten Gömlek* romanları arasında kişileri bakımından yakınlık olduğu görülür. Her iki romanda kadın başkışileri “azamet” sahibidir ve kendi emekleri ile hayata tutunurlar. Yine bu kadınların etraflarında bulunan kişiler, içinde buldukları mekânlar, yaşanan sağlık sorunları ve bunların bireylerin hayatına yansıması bakımından *Ekmekçi Kadın* ve *Ateşten Gömlek* romanları arasında benzerlik vardır.

2. Henry Wadsworth Longfellow ve *Courtship of Miles Standish, and other Poems* Adlı Eseri

1807 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde dünyaya gelen Henry Wadsworth Longfellow, halkının duygularını dile getirirken doğduğu bölgenin halk kültürünü şiirlerine yansıtır. Avrupa'da üç yıl boyunca Fransa, İspanya, İtalya ve Almanya'yı gezen Longfellow, ABD'de Bowdoin College'ta modern edebiyat üzerine dersler verir. 1835 yılında ise Harvard Üniversitesi'nde modern diller üzerine profesör olur. Longfellow, Avrupa'ya yaptığı ikinci yolculukla Alman romantizmini tanır ve 1839 yılında *Voices of The Night* adlı şiir kitabını yayımlar. Bu kitabı ile ABD'nin ilk büyük şairi kabul edilen ve Dante'nin *İlahi Komedy*'sının çevirisini de yapan Longfellow'un diğer eserleri içinde *Psalm of Life, The Lights of Stars, The Courtship of Miles Standish, and Other Poems* yer alır. Kızilderililerin efsanelerinden ve folklorundan da yararlanmasını bilen Longfellow, 1882 yılında ABD'de ölür (Grolier International Americana 1993: 230-231).

Longfellow'un şiirleri basit olmasının yanında acılı bir melankoli ile yüklüdür. Bunun yanında onun şiirlerinin hayal gücü ve duygu yoğunluğu yönüyle de yetersiz olduğu kabul edilir. Halk tarafından çok sevilen Longfellow, ABD'nin “taçlı şairi” olarak bilinir. *Voices of The Night* adlı kitabı bütün Amerika Birleşik Devletleri ilkokullarında okutulan şiirleri barındırır (Meydan Larousse 1972: 65).

Ateşten Gömlek bağlamında Longfellow'un *The Courtship of Miles Standish, and Other Poems* adlı eseri dikkat çekicidir. “(...) yerlilerin atalarından ikisinin (John ve Priscilla Alden) aşk hikâyesini anlatan *The Courtship of Miles Standish* (Miles Standish'in Kur Yapması)” (Meydan Larousse 1972: 65) adlı eserde Captain Miles Standish, arkadaşı John Alden'dan kendi adına Priscilla'ya aşkını ifade etmesini ister. John, Priscilla'nın yanına gider ve o da

Priscilla'yı sevmesine karşın arkadaşının duygularına tercüman olmaya çalışır. Öte yandan Priscilla, John'un asıl duygularını tahmin eder ve "neden kendi adına konuşmuyorsun, John?" diye sorar. Bu bölüm *The Courtship of Miles Standish*'de şu şekilde geçer:

*"Stern as a soldier might be, but hearty, and place able always,
Not to be laughed at and scorned, because he was little of stature;
For he was great of heart, magnanimous, courtly, courageous;
Any woman in Plymouth, nay, any woman in England,
Might be happy and proud to be called the wife of Miles Standish!
But as he warmed and glowed, in his simple and eloquent language,
Quite forgetful of self, and full of the praise of his rival,
Archly the maiden smiled, and, with eyes over-running with laughter,
Said, in a tremulous voice, 'Why don't you speak for yourself, John?'"*

(Longfellow 1859: 42).

Longfellow'un yukarıda sözü edilen eseri ve eserinde işlenen konuyu Halide Edip, Peyami, İhsan ve Ayşe arasındaki aşk bağlamında kullanır. İhsan ile ...'inci Alay'da göreve başlayan Peyami, İhsan'ın Ayşe'ye duyduğu aşk dolayısıyla çektiği ıstırapı görür. Bununla birlikte kendisi de Ayşe'yi seven Peyami, Ayşe ile İhsan'ın üzüntüsünü konuşmaya, onları yeniden bir araya getirmeye karar verir; çünkü Ayşe ile İhsan İzmir'in kurtulması ardından evlenmeye karar vermiştir. Ama amcasının kızı ile nişanlandığına dair haberler üzerine İhsan'ın Ayşe ile arasına soğukluk girer. Peyami, içinde bulunduğu durum sebebiyle Miles Standish, John Alden ve Priscilla arasındaki ilişkiyi hatırlar: "*Akşam oluyor. Vadide çadırlar yine yandı. Siyah insan halkaları ortasında yine alevler oynuyor. Zannediyorum ki gözlerimden kaçan başak dalgaları tamamen karanlığa girmeden bana tuhaf bir şey söylediler, o zaman güliyorum, Longfellow'un bir masalını söylüyorlar. (...)*" (Adıvar 1997: 193).

"Başak dalgaları"nın verdiği ilham ile Longfellow'un adı geçen eserini hatırlayan Peyami, bu eserin olay örgüsünü anlatmaya başlar. Olayların geçtiği yer, Sakarya Vadisi gibi Amerika'nın vahşi bir tabiat parçasıdır. Burada Amerika'ya ilk gidenlerden biri, "sarı kâğıt yığınları arasında yaşayan" (Adıvar 1997: 194) utangaç ve genç bir kâtip ve onun heybetli olduğu kadar iyi kalpli ve kuvvetli arkadaşı vardır. Bu iki adam da aynı kadına âşıktrlar. Kâtip olan genç adam bu kadının bedenlen güçlü arkadaşını seveceğini düşünerek bu kadına duygularını ifade etmekten çekinir. Güçlü adam da bu kadına duygularını ifade edemediği için genç kâtipten duygularına tercüman olmasını ister.

"Ve genç, benim gibi daire ve kâğıt adamı, sevgiliye gidiyor. Bir yanardağ gibi fevran ediyor. Tıpkı benim başak dalgalarına söylediğim gibi, mukavemet edilmez bir kalp hikâyesi anlatıyor. Güzel kadın, güzel gözlerinde müphem tebessümle onun ta kalbine bakıyor: 'Kendin için söyle', diyor. Ben ne hain, ne kötü adamım... Bunu orada hatırlıyorum. Ayşe çadırının loş kapısından bana: 'Kendin için söyle Peyami' diyecek gibi geliyor. Kalbim nasıl atıyor, fakat ben o kadar fena bir adam değilim. Seyyarın arkasından bir yere oturuyor, sükûnet bulmağa çalışıyorum. (...)"

(Adıvar 1997: 194).

1807-1882 yılları arasında yaşayan Longfellow, ABD'de çok sevilen ve şiirleri ilkokullarda okutulan bir şairdir. Halide Edip ise 1901 yılında Üsküdar Amerikan Kız

Koleji'nden mezun olur. Dolayısı ile Amerikan kültürünün bir parçası olan Longfellow'un eserlerini okuduğu muhakkaktır. Böylece Halide Edip'in bir Türk aydını olarak Milli Mücadele'yi anlattığı *Ateşten Gömlek* adlı romanının kişilerini şekillendirirken Amerikalı şair Henry Wadsworth Longfellow'un *The Courtship of Miles Standish, and Other Poems* adlı eserinden etkilendiği görülür.

3. Henrik Ibsen ve *Peer Gynt* Adlı Oyunu

1828 yılında Norveç'te dünyaya gelen Henrik Ibsen, ilk dramı *Catilina*'yı 1850 yılında yazar. Norveç'in geleneklerini canlandırmayı amaçlayan Ibsen, yazdığı oyunlarında ülkesinin tarihinden ve folklorundan yararlanmaya çalışır. 1869 yılından sonra bireyi, çağının gerçekleri ile çatışır halde eserlerine dâhil eden Ibsen, 1873 yılından sonra bir fikri sunmanın ötesinde algılanabilir olanın ötesini ve var olmanın sırlarını yer yer sembollere başvurarak anlatır. Bunun yanında hadiseler içinde boğuşan bireyin mücadelesini yansıtırken istemek ve yapabilmek arasındaki çatışmayı eserlerine yansıtmaya çalışır. Henrik Ibsen'in başlıca eserleri şu şekilde sıralanabilir: *Toplum Ayakta Tutanlar, Nora, Bir Bebek Evi, Hortlaklar, Bir Halk Düşmanı, Denizden Gelen Kadın, Yapı Ustası Solness, Biz Ölümler Uyanınca* (Grolier International Americana 1993: 310).

Henrik Ibsen'in 1867 yılında kaleme aldığı *Peer Gynt* adlı oyununu Halide Edip, *Ateşten Gömlek*'te Peyami'nin gördüğü rüyanın unsurlarından biri olarak kullanır. Oyunda, serseri bir yaşam süren Peer Gynt, ülkesinden ayrılır, çölde peygamber ilan edilir, Mısır'da Sfenksin bilmesesine muhatap olur, Kahire'deki akıl hastanesinde hayatın sırrını akıl hastalarından öğrenmeye çalışır. O, yaşlı bir halde ülkesine döner ve bir zamanlar terk ettiği sevgilisi Solveig'in kucagında ölür. Oyunda anlatılanlar, Peer Gynt'in rüyalarından ibaretmiş izlenimi verir. Bu yönüyle Peer Gynt, *Ateşten Gömlek*'te rüya bağlamında hatırlanır.

Oyunun başında Peer Gynt'a annesi Aase, nerede olduğunu sorar; çünkü Peer Gynt, uzun zamandır eve gelmemiştir. O da bir geyik vurduğunu onun üzerine atıldığını ama hayvanın harekete geçtiğini böylece onun sırtında yolculuk yaptığını anlatır:

“*Sen o sarp kayalıkları, yarım mil uzunluğunda keskin bir ok gibi uzanan o sivri kayaları gördün mü hiç? Binlerce ayak derinliğinde, iki yanı yalçın kayalarla örtülü simsiyah, korkunç, baş döndürücü bir uçurum... Hayvanla ben bu uçuruma doğru uçar gibi gidiyorduk. Ömrümde böyle bir ata bindiğimi bilmiyorum. Sanki güneşe doğru yol alıyorduk. Altımızdaki uçurumda siyah kanatlı kartallar rüzgârla savrulmuş saman çöpleri gibi geri geri uçuşuyorlardı. Ta dipte koca bir buz parçasının kenarlara çarparak dağıldığını gördüm. Ama bulunduğum yere en hafif bir ses bile gelmedi. Gözlerimin önünde bin bir güneş kıvılcımlanıyor, kulaklarım korkunç uğultularla doluyordu...*”

(Ibsen 2014: 184-185).

Ayşe'nin Gedikpaşa'daki evinden ayrılan Peyami, eve döndükten sonra sabah kırk derece ateşle uyanır. Bir süre sonra hastalığının tifo olduğu anlaşılır ve Peyami bilincini kaybeder. Rüyasında içinde uzun bir yatak bulunan uçak içinde İstanbul semalarında uçtuğunu görür. Peyami, uçmakta olduğu uçağın üzerinde bir İngiliz filusunun olduğunu ve tam karnına bir bomba bırakmaya çalıştıklarını fark eder. Kendisini bu bombalardan korumak için iki elini karnına bastırır. Bir süre sonra Harbiye Nezareti'nin bulunduğu

meydandaki insan kalabalığı içinden Mister Cook’u görür: “(...) Tayyarede ayağa kalkıp aşağıya bakmaya çalışıyordum. Bir defa Harbiye Nezareti’nin meydanında namütenahi kımlıdanan siyah insan gölgeleri arasından yine Mister Cook’un kafası yükseldi: Peer Gynt’deki hayal gibi gözleri ateşlendi. Yükseldi, yükseldi kafası tayyareye dokunuyordu. Ondan sonra kafamı hiç tayyareden kaldırmadım” (Adivar 1997: 54).

Ateşten Gömlek’te Mr. Cook ile Peer Gynt’in bir arada düşünülmesinin rüya bağlamı dışında nedeni üzerinde durulabilir ki bu, Peer Gynt’in sömürgeci yönüdür. Peer Gynt, farklı coğrafi bölgelerde bulunur. O, kâh Çin’e put satar kâh Çin’deki misyonerlere destek verir. Sömürgeci yönü onun doğayı değiştirme hayallerinde dahi etkilidir. Afrika’da bulunan Peer Gynt, burada yapacaklarını hayal ederken bu sömürgeci ruhunu açığa çıkarır:

“(...) Tepeler o kadar yüksek değil. O duvarı yıkarak bir kanal açabilirsem, bu çölü canlandırabilirim. O zaman bu çöl büyük bir denize dönüşür, üstünde de zengin adacıklar oluşur. (...) Güneye doğru da, bugünkü kervan yolu üzerinde yelkenlerini şişirmiş gemiler izlerini çezecek. (...) Güneyde daha ileride yeni bir kültürün beşiği olan sahil kasabaları yayılacak. Buhar, fabrikaları canlandıracak. Burası hiç kuşkusuz sömürgecilerin şahı olacak. Bütün bunları keşfedense, trenine binip Nil Nehri’ne doğru yol alacak. Denizin ortasındaki en verimli bölgeye Norveç soyundan gelenleri yerleştireceğim. (...) Bütün sahilleri mahkûm oldukları boşluktan kurtarıp servet ve özgürlüğe boğacağım! Hadi ileri! Doğu’nun ve Batı’nın bütün sermayeleri bana gelsin! (...)”

(Ibsen 2014: 281-282).

Mr. Cook, İtilaf güçleri ile İstanbul’a gelmiş İngiliz gazetecidir. Salime Hanım ise Türklerin İttihat ve Terakki Partisi taraftarlarından ibaret olmadığını, Almanlarla birlikte savaşta yer almalarına karşın İngilizlere kendilerini affettirebileceğini düşünen bunun için de İngilizlere dalkavukluk eden bir kadındır. Mr. Cook ile Salime Hanım arasındaki ilişki Peer Gynt’in Arap çöllerinde peygamber olarak kabul edildikten sonra Anitra adlı cariyesi ile ilişkisini hatırlatır. Peer Gynt, öncelikle Anitra’yı cennetine huri olarak kabul eder. Bu kararını Anitra “Peygamberimizin eli ve gönlü çok açık” (Ibsen 2014: 285) şeklinde karşılar. “*Ruhum olmuş olmamış, pek tasam değil, ama beni sevindirmek istersen...*” (Ibsen 2014: 286) diye söze başlayan Anitra’nın isteği aslında onun elindeki zümrüttür. Bu zümrütti tereddütsüz ona veren Peer Gynt’in asıl arzusu ise bambaşkadır. Peer Gynt, bunu Anitra’ya şu şekilde ifade eder: “*Bana ait olmayan hiçbir şeyin kalmayacak! Ne evet, ne hayır, benim arzularımdan başka bir arzun olmayacak! Gece gibi siyah saçların ve sahip olduğun tatlı şeyler benim şahane kudretim önünde eğilecek, bütün bunlar benim Babil bahçelerim olacak! Onun içindir ki, ruhunun olmaması beni üzmiyor. Böyle olduğun gibi olman daha iyi*” (Ibsen 2014: 290).

Peer Gynt, bütün güzel ve büyük işleri kendine mal eden, büyüklüğünü ve servetini arttırmaktan başka bir şey düşünmeyen, kendini memnun etmeyi tercih edip kendisini sevenleri yüzüstü bırakan biridir. Bu özellikleri ile de o, Batı sömürgecilikini temsil eder. Peer Gynt, Halide Edip’in eserinde Çanakkale Cephesi’nde ölen İngiliz askerleri dolayısıyla Türklerin İngiltere’nin affediciliğine sığınmasını bekleyen, Türk kanı ile İngiliz kanını eşit görmeyen, Türklerin ruhsuz bir halde kendilerine bağlanmasını isteyen Mr. Cook olarak ortaya çıkar.

4. Oscar Wilde ve Salome Adlı Eseri

1854 yılında Dublin’de dünyaya gelen ve sanat, sanat içindir görüşüne bağlı kalarak eserler veren Oscar Wilde’ın ilk piyesi *Vera*, Amerika Birleşik Devletleri’nde oynanır. Bir süre Paris’te kalan Wilde, Verlaine başta olmak üzere simbolist şairlerle tanışma imkânı bulur. İngiltere’ye dönüşünde *Mutlu Prens ve Başka Masallar*, *Lord Arthur Savile’in Suçu ve Başka Hikâyeler* ve *Narlar Evi*’ni yayımlar. *Dorian Gray’in Portresi* adlı tek romana sahip olan Wilde, 1892 yılında yayımlanan *Lady Windermere’in Yelpazesi* adlı oyunu ile devrinin en ünlü tiyatro yazarları arasında yer alır. Wilde’ın diğer eserleri içinde *Ehemmiyetsiz Bir kadın*, *Ciddi Olmanın Önemi Üstüne*, *Salome* vardır. Wilde, 1900 yılında Paris’te ölür (Meydan Larousse 1973: 663).

Ateşten Gömlek adlı eserine Halide Edip, Batı edebiyatından Oscar Wilde’ın *Salome* adlı eserini dâhil eder. Peyami, İzmir’de eşi ve oğlu Yunan askerleri tarafından öldürülen Ayşe ile karşılaşması sırasında Ayşe’yi tasvir ederken Oscar Wilde’ın ifadesini kullanır: “Yanımdan ince kaşları altında o siyah kirpik çerçevesine ve biraz uzunca burnuna bakıyordum. Kendini getiren vapura başını çevirip bakarken yüzünün gözlerinden de sayan-ı dikkat olan parçasını, Oscar Wilde’ın dediği gibi ‘Fil dişi saplı bir bıçakla açılmış bir kızıl nar’ gibi dudaklarını gördüm. Büyük, biçimli, kırmızı dudaklarının ve arasındaki sedef gibi sağlam beyaz dişlerinin nihaysiz bir kudreti, zenginliği vardı” (Adıvar 1997: 25).

Halide Edip’in yukarıda sözünü ettiği ifade Oscar Wilde’ın *Salome* adlı eserinde geçer. Bu eserin başkişisi Salome, Vaftizci Yahya’yı zindandan çıkartır ve ondan kendisini sevmesini ister. Buna karşın Vaftizci Yahya onu reddeder. Bu durum üzerine Salome şu şekilde konuşur: “*Thy hair is horrible. It is covered with mire and dust. It is like a knot of serpents coiled round thy neck. I love not thy hair.... It is thy mouth that I desire, Jokanaan. Thy mouth is like a band of scarlet on a tower of ivory. It is like a pomegranate cut in twain with a knife of ivory*” (Wilde 1989: 12). “*It is like a pomegranate cut in twain with a knife of ivory / Fil dişi saplı bir bıçakla açılmış bir kızıl nar gibi ağız*” benzetmesinin, Halide Edip’in Ayşe’nin dudaklarını betimlerken yardımcı unsur olarak kullanmasının ötesinde bir anlamının olduğu görülür. Çünkü *Salome* adlı eserde anlatılan Salome’nin özellikleri, “*kadın olma*” bağlamında önemli anlamlara sahiptir.

Salome adlı eserde Judea tetrarki Herod, üvey kardeşinin karısı Herodias ile evlenir ve bu evliliğe karşı çıkan Vaftizci Yahya’yı da zindana atar. Herodias’ın kızı Salome, Herod’un verdiği bir şölenle sarayın terasına çıkar, Vaftizci Yahya’nın zindandan gelen sesini duyar ve ondan etkilenir. Salome’nin yanına getirip dudaklarından öpmek istediği Vaftizci Yahya, Salome’yi tahkir eder. Salome, terasa gelen Herod’un dans isteğini yerine getirir ve karşılığında da Vaftizci Yahya’nın başının kesilmesini ister. Salome, Vaftizci Yahya’nın kesik başının yanında ona aşkını dile getirirken lanetleneyeceği korkusu içindeki Herod’un emriyle askerler tarafından öldürülür.

Oscar Wilde’ın *Salome* adlı eserinde Salome öncelikle tutkulu bir âşık olarak kendini gösterir. Salome’nin Vaftizci Yahya’ya tutkusu saplantı derecesine varır. Vaftizci Yahya’yı elde etme tutkusu onun hayatının merkezinde yer alır (Çetiner 2016: 95). *Ateşten Gömlek*’te Ayşe de tutkulu bir âşıktır; lakin onun âşık olduğu İzmir ya da daha genel anlamda işgal altındaki memlektir. Bu noktada Vaftizci Yahya ve İzmir/işgal altındaki memleket arasında sevilen bağlamında bir ilişki kurulabilir. Hatta Vaftizci Yahya’nın kafatası ve kemiklerinin

Topkapı Sarayı'nda mukaddes emanetler bölümünde olduğuna dair rivayet (İslam Ansiklopedisi 2013: 234) dikkate alındığında Salome ve Ayşe aynı varlığa âşık olmaları yönüyle dahi bir benzerlik ilişkisi içinde düşünülebilir.

Salome, Oscar Wilde'ın eserinde içinde bulunduğu Victoria döneminin kadına bakışına muhalif bir davranış sergiler. O dönem İngiltere'si için normal olan kadının seçilen bir konumda yer almasıdır; ama Salome sevdiği kişiyi-Yahya'yı- kendisi belirler (Çetiner 2016: 90). Ayşe de Osmanlı toplumunun alışlagelmiş özelliklerinin aksine etrafındaki erkekleri seçen bir konumda anlatılır. *Ateşten Gömlek* adlı romanda erkekler, İzmir yolunda ne kadar fedakârlıkta bulunurlarsa Ayşe tarafından seçilme ihtimalinin o kadar artacağını düşünürler. Sonuçta Ayşe de tutkunu olduğu İzmir'i/işgal altındaki memleketi seçer ve ölerek onunla birleşir.

Salome, Herod'un kendisini yönlendirmeye çalışan gücünü kabullenmez ve ondan uzak durmak için sarayın terasına çıkar. Salome, şölen alanını dışarıdaki askerlere ve kölelere şu şekilde anlatır:

“Hava burada ne kadar hoş! Burada nefes alabiliyorum! İçeride, gülünç selamlaşmalarıyla birbirlerini hırpalayan İsrail'den gelmiş Yahudiler; içip içip şarapları döşeme taşlarına döken Barbarlar; boyalı gözleri, boyalı yanakları ve bukleli kıvr kıvr saçlarıyla İzmir'den gelmiş Yunanlılar; uzun yeşim turnakları, koyu kırmızı pelerinleriyle sessiz ve kurnaz Mısırlılar ve küfürlü dilleriyle kaba saba Romalılar var. Ah! Romalılardan ne kadar da öğreniyorum! Bayağı ve sıradan oldukları halde efendi havası takınıyorlar”

(Wilde 2018: 23-24).

Salome, Herod'un içeriye gelmesine dair isteğini ileten köleyi duymazdan gelir; çünkü Salome o sırada Vaftizci Yahya'nın zindandan gelen sesi ile ilgilenmektedir. *Ateşten Gömlek*'te Herod'un karşılığı işgal kuvvetleri/İstanbul yönetimi ve şölen alanı ise işgal altındaki İstanbul'dur. İşgal kuvvetleri ve İstanbul yönetimi onun dışarıya -Anadolu'ya- çıkmasını istemez. Ama Ayşe, Salome'nin zindandaki Vaftizci Yahya'nın sesine odaklanması gibi işgal altındaki Anadolu'nun sesine odaklanır. En sonunda Salome, Herod'un emriyle sarayın terasında Ayşe de işgal kuvvetlerince cephede öldürülür.

Salome adlı eserde Herod, işgal kuvvetlerini / İstanbul hükümetini, Vaftizci Yahya işgal altındaki Anadolu'yu temsil ederken Genç Suriyeli de İzmir yolunda kendilerini feda eden başta Peyami ve İhsan olmak üzere Türk subaylarını temsil eder. Vaftizci Yahya, Herod tarafından zindana kapatılmıştır. Salome ise onu görmek ister. Bunun için de muhafız alayı kaptanı Genç Suriyeli (Narraboth) üzerinde etkisini kullanır. Bu etkiyi Salome'nin Genç Suriyeliye hitabında görmek mümkündür: “Bunu benim için yapacaksınız Narraboth. Bunu benim için yapacağımızı biliyorsunuz. Ve yarın tahtırevanımla heykel alıcıları köprüsünden geçerken size muslin bir peçeyle bakacağım, size bakacağım, Narraboth, belki size gülümseyeceğim. Bana bakın Narraboth, bana bakın. Ah! Sizden istediğimi yapacağımızı biliyorsunuz. Bunu biliyorsunuz. Ben bunu yapacağımızı biliyorum” (Wilde 2018: 29).

Salome'nin Narraboth'a yukarıdaki ifadeleri Ayşe'nin İzmir yolunda başta Peyami ve İhsan olmak üzere Türk subayları üzerindeki etkisini hatırlatır. *Salome* adlı eserde Genç Suriyeli (Narraboth), Salome'nin bütün arzularını Vaftizci Yahya'ya yönelttiğini görünce intihar eder ve Salome ile Vaftizci Yahya'nın arasına düşer. *Ateşten Gömlek*'te de İhsan ve

Peyami, Ayşe'nin bütün dikkatini İzmir'e/işgal altındaki memlekete verdiğinin farkındadırlar. Onlar da öleceklerini bile bile cephenin en önünde yer alırlar ve Genç Suriyelinin yaptığı gibi kendi ölümlerini hazırlarlar ve Ayşe ile vatan arasına düşerler.

Oscar Wilde'nın Salome'si başkalarının yönlendirmesine gereksinim duymadan hareket eder ve sadece kendi zevki için Vaftizci Yahya'ya ulaşmak ister. *Ateşten Gömlek*'te Ayşe de İzmir'i/işgal altındaki memlekete kimsenin yönlendirmesi olmadan ister ve onun uğrunda savaşır. Ayşe ile Salome arasındaki bir benzerlik de her ikisinin ölümcül kadın (femme fatale) olmasıdır. Salome etrafındaki erkekleri ölüme sürükler (Çetiner 2016: 88-89). Onu seven Genç Suriyeli, onun uğrunda intihar eder. Salome'nin aşkının hedefi olması Vaftizci Yahya'nın ölümünü hazırlar. Başta İhsan ve Peyami olmak üzere Ayşe'nin etrafında yer almış çoğu erkek de Mili Mücadele sürecinde hayatlarını kaybederler.

5. Hans Christian Andersen ve *Yiğit Kurşun Asker* Adlı Eseri

1805 yılında Danimarka, Odense'te dünyaya gelen Hans Christian Andersen, 1819 yılında Kopenhag'a tiyatro alanında çalışmak amacıyla gider. 1833-1834 yılları arasında Fransa ve İtalya'ya seyahat eder ki *Masallar* adlı eserini bu seyahat sırasında yazmaya başlar. Andersen, halk kültürü ile kendi duygusal dünyasını birleştiren masallarında mitolojik öğelerden yararlanmayı bilen bir yazardır. Bu mitolojik öğeler kendi halk kültürü ile sınırlı olmayıp bütün dünya ülkelerinin masallarını ve destanlarını da kapsar. Onun masallarında yer alan arayış, değişim, doğanın canlanması gibi unsurlar bu mitolojik geri planın mahsulleridir. *Masallar* adlı eserinin yanında *O.T.*, *Basit bir Çalgıcı*, *Resimsiz Resim Kitabı*, *Olmak ya da Olmamak*, *Mutlu Peer* romanları da eserleri içinde yer alır (Gelişim Hachette 1983:194-195). *Andersen Masalları*, 1835-1872 yılları arasında yayımlanır. Bu masallar içinde yazarın çocukluğunda duyduğu efsanelerin yanında kendi oluşturduğu yeni masallar da vardır. Bunlar içinde akla ilk gelenler, *Çirkin Ördek*, *Kibritçi Kız*, *Küçük Siren*, *Çaydanlık*, *Yama İğnesi*, *Bülbül*, *İmparatorun Yeni Elbiseleri*' dir. (Meydan Larousse 1969: 507).

Andersen'in bilinen masallarından biri de *Yiğit Kurşun Asker* masalıdır. Bu masalda doğum gününde bir çocuğa hediye olarak yirmi beş kurşun asker verilir. Ama bu askerlerden biri tek bacaklıdır, çünkü yapılırken kurşun yetmemiştir. Bu askerlerin karşısında oyuncak bir şato ve onun içinde de kâğıttan küçük bir balerin kız vardır. Kurşun asker onunla evlenmek ister; lakin bunun mümkün olmayacağını bilir.

Çocuklar bir gün tek bacaklı kurşun askeri pencerenin önüne koyar. Pencere kapanınca kurşun asker sokağa düşer. Sahibi tarafından aransa da bulunamayan tek bacaklı kurşun askeri iki sokak çocuğu bulur ve yağmurdan sonra kalan su birikintisinde onunla oynarlar. Bir süre sonra kurşun asker içinde bulunduğu kayıkla bir tünele gider ve orada bir farenin elinden kurtulduktan sonra bir balık tarafından yutulur. Bir süre sonra balık avlanıp karnı yarılınca kurşun asker yeniden gün ışığına çıkar, bulunduğu yer de ayrıldığı evdir. Çocuklardan biri kurşun askeri ateşin içine atar. O sırada kapının açılması ile oluşan rüzgârdan kâğıt balerin kız da ateşe düşer. Ertesi gün hizmetçi, kurşun askeri ateşin içinde bir kalp halinde bulur. Balerin kızdan geriye ise kömür gibi kararmış üzerindeki güllünden başka bir şey yoktur (Andersen 2005: 65-69).

Ateşten Gömlek adlı romanında Halide Edip, Andersen'in masalları içinde yer alan *Yiğit Kurşun Asker* adlı masalı romanının kişilerinden İhsan'ın ruh dünyasını anlatmak için

kullanır. Peyami, Ayşe'nin de bulunduğu ...'inci Kolordu'ya geçer. Elinde görev kâğıdı olduğu halde Erkhânharp reisinin yanına gider ve burada İhsan ile karşılaşır. İhsan, ...'inci Alay'ın kumandanının şehit olduğunu, bu alayın yönetimini devralmak istediğini ifade eder. Çünkü o, savaşın içinde olmak istemektedir. Bu karşılaşmanın ardından Peyami ve İhsan arasında uzunca bir konuşma geçer. İhsan, Ayşe'ye duyduğu aşktan, aşkını ona itiraf ettiğinden, İzmir'in kurtarılması ardından evlenme düşüncelerinden, amcasının kızı ile nişanlandığına dair haberlerin yayılması ile Ayşe ile arasında oluşan soğukluktan, onu Haşmet Bey'den kıskanmasından söz eder. En nihayetinde Ayşe ile ayrıldıklarını belirtir. Bunun üzerine Peyami, İhsan ile beraber ...'inci Alay'a geçer. İhsan alayını teslim alır, Peyami de onun emir zabiti olur.

Peyami, İhsan'ın ...'inci Alay'da vaziyetini anlatırken Hans Christian Andersen'in masalına değinir ve İhsan'ı bu masalın kahramanı "Kurşun Asker"e benzetir:

"İhsan geceleri de sabaha kadar meşgul. Bizim küçük çadırda bir makine gibi telâşsız ve sert emirler veriyor. Ona bakarken içimde ağlamaya benzer bir tebessüm hâsıl oluyor. Ona 'Teneke Asker' diye bağırarak istiyorum. Hani Andersen'in masalında bir oyuncak teneke asker vardır. Masanın üstündeki oyuncak kıza âşık olur. Bacağı yoktur, fakat tavrı pek asker ve kendisi mert bir oyuncaktır. Bir gün hizmetçi kız onu kaza ile sobaya atıyor. Çıkardıkları vakit teneke vücudunu küçük kalp şeklinde buluyorlar. İhsan'ı ona benzetiyorum. O da şu seyyardaki yeşil gözlü kıza âşık, onu karşığı dağdaki ateşe atacaklar, o da eriyecek ve kalp şeklinde, acı bir kalp şeklinde toprağa düşecek. Ah sevgili, çelik asker!"

(Adıvar 1997: 192-193).

Halide Edip, Peyami üzerinden İhsan'ın Ayşe'ye duyduğu aşkı Andersen'in Kurşun Asker'inin aşkına benzetir. Bununla birlikte Ayşe de Teneke/Kurşun Asker'in âşık olduğu balerin kıza benzetilmiş olur. Bu benzetme roman kişilerinin durumu düşünüldüğünde gerçekçidir. Çünkü balerin kız, balerin olması ile diğer bebeklerden daha seçkin bir ortamın simgesidir. Ayşe de İzmirli zengin bir ailenin yabancı dil bilen kültürlü bir kızıdır. İhsan ise Andersen'in masal kişisi gibi askerdir. Andersen'in masalındaki askerin bir ayağı eksik iken İhsan'ın da duygu dünyasında bir eksiklik vardır. Bu durum, onu sevdiği için orduya katılmak isteyen Kezban karşısındaki tutumunda görülür. Çünkü İhsan, Kezban'ı orduya dahil etmemekte ısrar eder. Bunun yanında İhsan sevgisini içinde yaşayan biridir. Ancak Teneke / Kurşun Asker'in ateş içinde kalbe dönüşerek sevgisini gösterdiği gibi İhsan da Ayşe'ye duyduğu aşkı İzmir yolunda ölerек gösterir.

Sonuç

Halide Edip, Batı edebiyatını içinde bulunduğu toplumsal çevre ve aldığı eğitim dolayısıyla yakından tanımış bir yazarımızdır. Onun Batı edebiyatına dair bilgi birikiminin, yerli bir konuyu, Milli Mücadele sürecini, anlattığı *Ateşten Gömlek* adlı romanına yansıdığı görülür. Öncelikle *Ateşten Gömlek*'te Milli Mücadele'de yer alan şoförlerin Montepin'in bir romanını okudukları ve yapılan alıntıdan ise bu romanın *Ekmekçi Kadın* olduğu anlaşılır. *Ekmekçi Kadın* romanının kişilerinden Madam Jan Fortiye ve kızı Lüsi ile *Ateşten Gömlek* romanının Ayşe'si kendilerini acındırmayan, haklarını savunan, kendi emekleri ile geçinip ayakları üzerinde durabilen kadınlardır. Bu üç kadın arasında zor durumda sığındıkları kişiler ve mekân, Jan Fortiye ile Peyami'nin yakalandığı hastalık ve bundan kurtulma şekli arasında benzerlik de söz konusudur.

Ateşten Gömlek adlı romanında Halide Edip, Mili Mücadele fonu üzerinden Ayşe, Peyami ve İhsan arasındaki ilişkiyi ele alır. Peyami, savaşçı yönü ön planda olmadığı için Ayşe tarafından sevilmeceği kanısındadır. Bu nedenle o, Ayşe ile İhsan'ın birbirlerine yakılaşacağını düşünüp onların arasını yapmaya çalışır. Bu noktada yazar, Peyami üzerinden Longfellow'un eserinden söz eder. Longfellow'un *The Courtship of Miles Standish, and Other Poems* adlı eseri incelendiğinde ise Peyami, İhsan ve Ayşe arasındaki aşk ilişkisine benzer bir durumun John Alden, Priscilla ve Miles Standish arasında da olduğu tespit edilir. Halide Edip, *Ateşten Gömlek*'te Mister Cook ile Henrik Ibsen'in *Peer Gynt* adlı oyununun yine aynı adlı kişisi arasındaki benzerliğe Peyami'nin rüyası dolayısıyla değinir. Ancak bu benzerliğin rüya boyutunu aştığı Mister Cook ile Peer Gynt'in, sömürgeci yönleri ve insanları ruhsuzlaştırıp kendilerine bağımlı ve bağlı kılmaları yönüyle de örtüştüğü görülür.

Halide Edip, *Ateşten Gömlek*'te Oscar Wilde'min *Salome* adlı eserindeki bir benzetmeye Ayşe'yi Peyami'nin gözünden betimlerken yer verir. *Ateşten Gömlek* ve *Salome* adlı eserler arasındaki ilişkinin sadece bir benzetmeyle sınırlı olmadığı fark edilir. Bu iki eser arasında Salome'nin Vaftizci Yahya'ya duyduğu aşk ile Ayşe'nin İzmir'e/işgal altındaki memlekete duyduğu aşk, kadının seçilen değil de seçen konumunda olması, Salome'nin huzuru şölen salonunun dışında Ayşe'nin ise Anadolu'da bulması, Salome ve Ayşe'nin yönlendirmelere kulak asmamaları, onların uğrunda erkeklerin ölümleri bakımından benzerliklerin olduğu belirlenir. Halide Edip'in *Ateşten Gömlek*'te İhsan'ın Ayşe'ye duyduğu ve açığa vuramadığı aşkını Andersen'in *Yiğit Kurşun Asker* masalından hareketle somutlaştırdığı da fark edilen unsurlardan biridir. Sonuçta şu söylenebilir ki Halide Edip, Batı edebiyatına dair bilgisini *Ateşten Gömlek*'e yer yer yansıtır. Bu yansıtış sadece basit birer değişim gibi görünse de sözü edilen Batılı eserler incelendiğinde bunların kişileri ve olayları ile *Ateşten Gömlek*'in kişileri ve olayları arasında daha geniş bir ilintinin olduğu görülür. Bu ise Halide Edip'in yerel bir konuyu ele alırken evrensel özellikleri de yakaladığının bir göstergesidir.

Kaynaklar

- Adivar, Halide Edip. (1997). *Ateşten Gömlek*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Andersen, Hans Christian. (2005). *Uçan Sandık*. (Çev: Ülkü Tamer). İstanbul: Can Yayınları.
- Çetiner, Emre. (2016). *İncil, Oscar Wilde ve Richard Strauss Bağlamında Salome Olgusuna Yönelik Bir İnceleme*. İzmir: T.C. Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat ve Tasarım Anasanat Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- De Montepin, Xavier. (1969). *Ekmekçi Kadın*. (Çev. iy). İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Diyanet İslam Ansiklopedisi. (2013). Cilt: 43, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Enginün, İnci. (1995). *Halide Edip Adivar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Enginün, İnci. (1999). *Mukayeseli Edebiyat*. 2. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Enginün, İnci. (2012). "Ateşten Gömlek Romanının İngilizce Tercümeleleri". İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 20, 93-104.
- Gelişim Hachette Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi. (1983). Cilt:1, İstanbul: Gelişim Yayınları.
- Gündüz, Osman. (2011). "Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı", *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839- 2000)*, 6. Baskı, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Grolier International Americana Encyclopedia. (1993). Cilt: 9, İstanbul: Medya Holding A.Ş. Yayınları.
- Grolier International Americana Encyclopedia. (1993). Cilt: 7, İstanbul: Medya Holding A.Ş. Yayınları.
- Ibsen, Henrik. (2014). *İki Oyun Brand –Peer Gynt*. (Çev: Seniha Göknül, Zehra İpşiroğlu). 2. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Kabaklı, Ahmet. (1997). *Türk Edebiyatı*. 3. cilt, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Kaplan, Mehmet. (2009). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*. 9. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Longfellow, Henry Wadsworth. (1859). *The Courtship of Miles Standish, and Other Poems*. Boston: Ticknor And Fields.
- Meydan Larousse. (1969). Cilt: 1, İstanbul: Meydan Yayınevi.
- Meydan Larousse. (1972). Cilt: 8, İstanbul: Meydan Yayınevi.
- Meydan Larousse. (1973). Cilt: 12, İstanbul: Meydan Yayınevi.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. (2016). *Edebiyat Üzerine Makaleler*. 11. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Wilde, Oscar. (1989). *Salome*. Boston: Branden Publishing Company.
- Wilde, Oscar. (2018). *Salome*. (Çev: Murat Erşen). 3. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.